

CADRILATER 1940

GHEORGHE ZBUCHEA

În meseria sa, pentru a le aduce contemporanilor și urmașilor în atenție diverse aspecte ale trecutului, istoricul, în munca sa, are ca "materie primă" documentele istorice de tot felul în legătură cu tema pe care și-a propus să o cerceteze sau în legătură cu un subiect ce preocupă o societate puțin sau deloc informată în legătură cu un anumit moment al trecutului ce are legătură directă, nu o dată, cu realitățile prezentului imediat.

Plecăm de la o pagină a Monitorului Oficial al României din 13 ianuarie 1998, devenită ea însăși document istoric în sensul evocat mai sus. Primul articol este formulat în modul următor:

"Cetățenii români prejudiciați în urma aplicării tratatului dintre România și Bulgaria, semnat la Craiova la 7 septembrie 1940, au dreptul la compensațiile stabilite potrivit prezentei legi în măsura în care nu au primit anterior sau au primit numai parțial compensații ori despăgubiri pentru bunurile imobile — construcții și terenuri — pe care le aveau în proprietate în județele Durostor și Caliacra — cedate Bulgariei — precum și pentru recoltele neculese de porumb, bumbac și floarea soarelui. De prevederi beneficiază și cetățenii români moștenitori legali ai foștilor proprietari"¹.

Această lege, nr. 9/1998, a fost puțin mediatizată. Cine din întâmplare o găsește se poate întreba multe, de la căutarea răspunsurilor nedumeririi sale privind obligațiunile statului român actual, sărac în general, de a plăti niște sume de bani pentru bunuri rămase în altă țară, până la altfel de întrebări, izvorâte din necunoașterea unor realități istorice mai vechi, precum "Ce este tratatul de la Craiova din 1940?" sau "De ce au fost cedate Bulgariei atunci județele Durostor și Caliacra?"

Coborând în timp ne oprim în urmă cu mai multe decenii asupra unui document elaborat în perioada conferinței de pace de la Paris din anii 1946-1947, ce a încheiat al doilea război mondial. Delegațiile întrunite pe malurile Senei își propuseseră atunci, între altele, să lichideze consecințele politicii agresive și expansioniste ale Axei, materializată și prin schimbări prin forță ale frontierelor. Una din sarcini era să dea Europei ce se dorea democratică o hartă politico-teritorială corespunzând în egală măsură normelor de drept și aspirațiilor popoarelor. Cu aceea ocazie Conferinței de pace i-au fost adresate din România scrisori precum și

---

* Gheorghe Zbucnea, conf. univ. dr. Universitatea București.

un amplu memoriu (47 pagini sapirografiate) provenind din România de la o organizație al cărei antet avea următoarea formulare: "Asociația evacuaților și dăunaților din Dobrogea de Sud, Persoană juridică. Sentința no. 2 din 12-I-1941 a Trib. Ilfov S.I. Monit. Oficial no. 66/941, București - Strada Isvor no. 2"

Astfel, Vasile Nicola, președintele acestei organizații neguvernamentale trimitea în iulie 1946 o scrisoare "Excelenței Sale, Secretar de stat al USA, Palatul Luxemburg, Paris", în care se solicita discutarea problemei Dobrogei de Sud, arătând că tratatul de la Craiova a fost impus României de către Hitler și Mussolini și a încălcat hotărârile luate pe bună dreptate de către Marile puteri la sfârșitul primului război mondial în ceea ce privește consfințirea granițelor României Mari².

Memoriul înaintat Conferinței³, semnat de Teodor Bellu, avea următorul preambul:

"În anul 1940, Germania și Italia au constrâns România să cedeze Transilvania Ungariei și Dobrogea de Sud (Cadrilaterul) Bulgariei. Această acțiune a luat forma unui ultimatum și a fost sprijinită de Germania, Ungaria și Bulgaria.

Asociația evacuaților din Dobrogea de Sud (Cadrilater), reprezentând aproximativ 115.000 de români, care ca urmare a cedării forțate a acestei provincii, au fost obligați să-și abandoneze căminele lor și roadele a 27 de ani de grea muncă. Socotind că este drept ca actele de violență comise de către puterile Axei să fie anulate, are onoarea să prezinte Conferinței de Pace memoriul anexat și să roage să binevoiască să ia în considerație îndreptarea injustiției făcute României de către puterile Axei".

În continuare, memoriul era împărțit pe mai multe capitole ce se intitulau:

I. Arbitrajul de la Viena și Dobrogea de Sud (p. 1-6)

II. Ce este Cadrilaterul (p. 7-8)

III. Cadrilaterul din punct de vedere istoric și etnografic (p. 9-12)

IV. "Cadrilaterul" între 1878 și 1913 (p. 13)

V. Cadrilaterul și războaiele balcanice (p. 13-15)

VI. 27 de ani de regim românesc în Cadrilater (p. 15-17)

VII. De ce Cadrilaterul trebuie să revină României (p. 17-29)

VIII. Concluzii (p. 29-31)

În acest ultim capitol se exprima "încrederea în spiritul de dreptate ce însuflețește Puterile reunite la Paris pentru a da lumii o organizație nouă, bazată pe respectul dreptului și pe voința liber exprimată a popoarelor". Conform argumentelor expuse în memoriu se cerea anularea tratatului de la Craiova, precum și o serie de măsuri care ar fi urmărit relații de bună vecinătate între cele două țări, inclusiv printr-un schimb complet de populații. Erau adăugate și o serie de anexe, respectiv documente emanând de la Berlin sau Roma, precum și hărți⁴.

Memoriul menționat nu a fost popularizat în nici un fel în România acelor ani, nu a fost sprijinit de către delegația oficială a guvernului comunist de atunci de la București. A fost invocat în cercurile Conferinței de către grupul de patrioți români aflați în exil, în frunte cu G. Gafencu și C. Vișoianu ce și-au însușit și în propriile

demersuri unele din argumentele cuprinse în menționatul memoriu, fără ca acesta, oficial să aibă o urmare (după toate elementele, aceasta s-a datorat în primul rând poziției Moscovei, neinteresată în nici un fel a se pune în discuție în legătură cu frontierele României altceva decât problema Ardealului).

Coborând în timp, invocam și un al treilea document. În anii 1945 și 1946, în contextul general al pregătirilor în vederea viitoarei conferințe de pace, aparatul de specialitate al ministerului de externe, format încă în cea mai mare parte din remarcabili profesioniști, neimplicați politic, a întocmit o serie de materiale în legătură cu cele mai diverse aspecte între care și problema relațiilor româno-bulgare, respectiv cea a Dobrogei de Sud. Diversii specialiști din aparatul ministerului de externe au avut opinii diferite în legătură cu perspectivele și chiar temeinicia în condițiile de atunci a satisfacerii unor cereri eventuale din partea română de modificare a graniței stabilite în 1940. Diplomatul (și istoricul) V. Zaborovski întocmea astfel referatul intitulat "Considerațiuni asupra chestiunilor pendinte dintre România și Bulgaria".

El credea că "în cadrul noii concepții a lumii, a principiilor politice, etice și de organizare mondială a Națiunilor Unite, chestiunea româno-bulgară în sine ar putea avea în orice caz, mai multe șanse ca în 1940 de a fi soluționată echitabil sau măcar pusă în fine just. A revizui ce s-a făcut în 1940 este deci scopul nostru. Cum însă bulgarii au fost atunci avantajați 100%, trebuie cred, să ocolim, în primul rând, o eventuală rezistență absolută a lor, printr-o luare de contact prealabilă cu Sofia. Chestiunea româno-bulgară în sine nu are o conjunctură prea favorabilă în acest moment. Dacă noi o vom pune totuși, aceasta nu se va putea, cred, decât pornind de la alte premize și servindu-ne de alte criterii decât până acum, scoțând-o anume din rețeaua inextricabilă și paralizantă a trecutului și proiectând-o pe planul viitorului constructiv... Așadar, cu toate că din punct de vedere juridic și politic actele de la Viena și de la Craiova sunt în esențial identice și inseparabile, așa că retrocedarea Transilvaniei către noi ar implica retrocedarea automată a Dobrogei de Sud, România fără să renunțe la această pozițiune juridico-politică inatacabilă în fond și fără să atenueze întru nimic importanța revendicărilor sale în sectorul bulgar, dar ținând seama, în primul rând de noile criterii de natură etică universală, și de marile teluri de solidarizare constructive planetare, să se ia inițiativa de a pune pe prim plan chestiunea unui aport româno-bulgar, în cadrul principiilor și scopurilor Națiunilor Unite, acord sau pact care să lichideze trecutul și să reglementeze viitorul constructiv între cele două țări creștine în general, ca și din punct de vedere special, regional, la Dunăre și la Marea Neagră⁵.

În aceeași perioadă se întrunea în legătură cu aceste probleme, în mai multe rânduri, Consiliul juridic al Ministerului Afacerilor Străine, căruia i s-a cerut să se pronunțe în legătură cu tratatul de la Craiova. În final, într-un amplu material, de 14 pagini, din 1 februarie 1946, se constata nulitatea actului semnat la Craiova din punct de vedere juridic: "În concluzie și fără impiecare asupra laturii politice a problemei, consiliul juridic al Ministerului Afacerilor Străine este de părere că se bază de

argumente de pur drept, România poate invoca nulitatea tratatului de la Craiova, în special pe considerațiunea că a fost consimțit sub imperiul violenței exercitate asupra ei de către Germania hitleristă în folosul Bulgariei". Ceva mai târziu, într-un alt aviz, din 8 septembrie 1946, remis ministrului Gheorghe Tătărăscu, se arată: "În momentul în care Bulgaria își vede recunoscute, fără nici o contestație din partea României, toate achizițiile dobândite prin tratatul de la Craiova, la baza căruia a stat același act de silnicie din partea Puterilor Axei, ca și pentru Ungaria — cel mai puțin ce suntem îndreptățiți să cerem Bulgariei este, ca pe cale de bună înțelegere și negocieri bilaterale, să rezolve cu noi o serie de chestiuni pendinte în care suntem interesați care reclamă o soluție"⁶.

Cu un an și jumătate mai înainte, la 1 februarie 1945, președintele părții române în comisia mixtă româno-bulgară, H. Grigorescu, se adresa cu un memoriu lui C. Visoianu, ministrul de externe al României: "Împrejurările internaționale și oarecare fapte produse în preajma armistițiului cu guvernul provizoriu ungar de la Debrețin impun o anumită reexaminare a situației... Arbitrajul de la Viena a fost declarat nul de Națiunile Unite, de Ungaria, în favoarea căreia el a lucrat, și de Italia". Guvernul democrat al Italiei proclamase "nula și neavenita decizie arbitrară de la Viena din 30 august 1940, ca și oricare alte obligații anexate sau derivate"⁷.

Următorul document pe care îl invocăm aparține lui Mihail Manoilescu, ministru de externe al României, pe care împrejurările l-au obligat să remită lui Ribbentrop și Ciano, la 29 august 1940, din însărcinarea regelui Carol, după un aviz favorabil al sfetnicilor săi, al scrisorii de cedare a Cadrilaterului, satisfăcându-se în felul acesta cerința imperativă, ultimativă, germano-italiană, ce condiționa astfel însăși începerea "negocierilor" în legătură cu soarta Ardealului românesc. La 29 august 1944, deci la câteva zile după schimbarea regimului politic, aflându-se la Breaza, Mihail Manoilescu, care se simțea moral, parțial responsabil de ciuntirea unei părți a României Mari, prin semnăturile depuse în vara anului 1940, adresa o scrisoare noului ministru de externe Grigore Niculescu Buzzești. Arată între altele: "În clipa în care informațiuni oficiale vorbesc de retrocedarea din partea Bulgariei a tuturor teritoriilor dobândite cu ajutorul puterilor Axei, cred că este de datoria mea să semnez faptul că, cu prilejul arbitrajului de la Viena anulat astăzi, am fost obligat să semnez 2 scrisori, una către Italia și alta către Germania, scrisori prin care recunoșteam pentru prima dată cesiunea Dobrogei de Sud, în sensul hotărârii Ducei și a Führerului. Acest fapt esențial arată că cedarea formală a Cadrilaterului (pe care tratatul de la Craiova nu a făcut decât să o consacre printr-un act solemn) s-a consumat de fapt și chiar juridic la 30 august 1940 la Viena și ne-a fost impusă în același timp de aceeași oameni și sub aceeași presiune ca și arbitrajul de la Viena, printr-un act conexas indivizibil, ba chiar inclus ca o simplă anexă a aceluiași act de arbitraj. De altfel toate documentele diplomatice anterioare sau aferente tratatelor de la Craiova confirmă caracterul silit al cedării Cadrilaterului în întregime sa. În această privință merită în special revăzute memoriile mele din 6 august către Berlin și Roma, telegrama mea din 13 august... și în special memoriul

"Aid memoire du 16 aout"... În toate aceste acte se atrage atenția că Bulgaria urmărește o soluție "unilaterală și rigidă", iar nu una "bilaterală și amicală", ca aceea a noastră, care cerem să păstrăm Balcicul cu litoralul și un teritoriu, absolut minimal, de 1000 km.p. Mai mult, în declarațiile primului ministru (I. Gigurtu - n.n.) și ale mele către ministrul Ciormacov noi i-am spus acestuia: "Dacă Bulgaria nu cedează nimic din pozițiunea pe care o are grație unei conjuncturi, tot o conjunctură poate într-o zi să schimbe situația". Tot astfel și în Aid memoire-ul din 16 august am reluat aceeași temă a conjuncturii constatând categoric că Bulgaria refuză "gajul de amicitie pe care-l cere poporul român" și care constă în renunțarea Bulgariei de a ne pretinde și Balcicul cu litoralul și cu un teritoriu aferent de 1000 km.p."

Aceeași atitudine a fost păstrată și de șeful delegației române la Craiova, ministrul Cretzianu care a declarat în însăși cuvântul de deschidere că soluțiunea bulgarilor nu poate fi privită decât "cu cea mai adâncă nemulțumire de opinia noastră publică. Am socotit util, stimate domnule ministru să scot în relief aceste date și împrejurări, pe care desigur d-voastră le veți folosi în interesul țării noastre, tocmai în clipa în care se produce pentru Bulgaria o nouă conjunctură așa cum prevăzusem că se va întâmpla într-o zi"⁸.

Un ultim document pe care îl invocăm acum este anterior tratatului de la Craiova, respectiv o scrisoare, inedită ca și sursele indicate mai înainte, din 7 noiembrie 1939 adresată lui Grigore Gafencu, ministrul de externe în funcțiune, de către N. Petrescu-Comneni, atunci ambasador la Vatican și succesor al lui Gafencu în conducerea ministerului de externe. Diplomatul aflat atunci la Roma făcuse parte din suita lui Ionel Brătianu la Paris în 1919, publicase o carte istorico-diplomatică "Dobrogea", la Lausanne în 1918, fusese deputat de Durostor și consilier regal. Diplomatul era îngrijorat de știrile pe care le considera "alarmante" ce circulau în presa internațională în legătură cu soarta Dobrogei.

El făcea un scurt istoric al legăturilor Cadrilaterului cu mediile românești în evul mediu. Constata apoi: "Ca întindere acest teritoriu corespunde mai mult sau mai puțin cu ceea ce ni se propusese de ruși în 1878 și care ne-a fost refuzat ulterior de Gorceakov, Muraviev și Suvalov, în urma opunerii noastre de a le ceda Basarabia. În 1913, Bulgaria ni l-a cedat recunoscându-ne necesitatea unei frontiere strategice, dreptul de a cere repararea nedreptății ce ni se făcuse la Berlin în 1878 și mai ales cu titlu de compensațiune pentru faptul că noi renunțăm la sutele de mii de români aflați în Macedonia, în Pind, în Valea Timocului, pe malul bulgar al Dunării și în munții Rodope, cât și pentru că Bulgaria, Serbia, Grecia și chiar Muntenegru obținuseră mari câștiguri teritoriale și de populație în urma dezmembrării Imperiului otoman. Această atitudine moderată a format obiectul administrațiunii universale și în lucrarea mea se pot găsi enumerate toate aprobările entuziaste primite din toate capitalele europene. "La 31 iulie/13 august 1913 regele Bulgariei mulțumește marelui său "amic și protector", regele Carol I, pentru "opera cuminte și umanitară" realizată de România prin tratatul de la București. În aceeași zi primul plenipotențiar bulgar, Toncev, aducea un vibrant omagiu public României "care reprezintă acum

în Balcani spiritul european, adică concepțiuni străine oricărui abuz și oricărei exagerări". Iată în ce condiții s-a semnat tratatul de la București care ne retroceda acest teritoriu... Dacă, sub presiunea evenimentelor, ne-am vedea absolut constrânși a consimți un dureros sacrificiu, îmi permit a emite părerea că în nici un caz și sub nici un motiv să nu admitem ca numainoi să fim obligați la sacrificii..." În continuare, N. Petrescu-Comnen sugera unele condiții pentru acceptarea unor eventuale concesiuni:

"a) declarația formală din partea Bulgariei că este pe deplin și definitiv satisfăcută, nemaivând nici un fel de pretențiune, de orice natură, față de vecinii săi

b) obligația pentru Bulgaria de a adera la Pactul Balcanic

c) lărgirea eventuală a acestui Pact...

d) condițiune sine qua non: un schimb de populație, lichidându-se astfel în mod definitiv, orice aspirațiune bulgară la restul Dobrogei. Vor fi astfel evacuați vreo 200.000 de bulgari din Durostor și Vechea Dobroge și înlocuiți cu români neaoși ce trăiesc pe malul drept al Dunării, mai ales între Vidin și Timoc și în munții Rodopi.

e) fixarea unei noi frontiere care să țină seamă de interesele noastre strategice.

Nu pot încheia aceste rânduri fără a reaminti că pierderea Caliacrei ar însemna sacrificarea Balcicului, cu atât mai scump inimei noastre cu cât acolo se odihnește inima mării și neuitatei noastre regine... Și dacă totuși soarta vitregă ne-ar impune tragica necesitate de a abandona, să nu o facem decât atunci când în adâncul conștiinței noastre ne-am spune că și ea ar fi hotărât la fel, pentru a salva restul moșiei strămoșești⁹.

Ajungem astfel la întâmplările de la 1940 legate de Cadrilater și la ceea ce considerăm a fi, pe scurt, împrejurările, rațiunile și eventualele responsabilități a pierderii de către România a celor două județe ce o mărgineau înspre sud, la malul Pontic.

Atunci, ca și mai înainte sau mai târziu, problema Dobrogei de Sud a fost și este obiectul unor controverse, a unor poziții diferite nu o dată profund divergente, nu numai în statele și la popoarele de pe cele două părți ale Dunării, ci și în cadrul cercurilor politice și științifice, ca și în opinia publică¹⁰.

După aprecierile specialiștilor, Dobrogea alcătuiește o unitate geomorfologică și nu numai, ale cărei granțe se întind spre sud, dincolo de actuala frontieră româno-bulgară. Evident că această realitate de ordin geografic, deci natural, nu poate

constitui în sine un argument pentru justificarea legitimității unor frontiere de-a-lungul timpului, nici în ceea ce privește fixarea, nici în ceea ce privește modificarea lor. Alte elemente pot fi luate în considerație, respectiv cele de natură etnografică, istorică, politică etc. Spațiul dintre Dunăre și mare a fost în antichitate o zonă de locuire a tracilor, respectiv a geților, care au fost încorporați în cursul secolului I d.H în Imperiul Roman și au trecut printr-un proces complex în urma cărui au devenit, împreună cu noli veniți, parte integrantă a românității orientale din care în spațiul sud-est european descinde în mod direct doar poporul român. Începând din epoca migrațiilor și până în vremurile moderne, inclusiv secolul al XIX-lea, Dobrogea a constituit, datorită poziției sale geostrategice, un culoar de trecere prin care s-au succedat mai întâi diversele neamuri migratorii, între care printre primii au fost bulgarii turanici ai lui Asparuh. Apoi au trecut și chiar s-au înfruntat pe acolo armate ale unor imperii precum cel al bizantinilor, al otomanilor și al rușilor ce au căutat să se înstăpânească în această zonă. Aceasta a făcut ca de-a-lungul secolelor spațiul dobrogean să se afle succesiv în stăpânirea Imperiului Bizantin, a celor două țarate bulgare, a Imperiului Otoman, în multe din aceste cazuri păstrându-și o unitate teritorial administrativă distinctă, înglobând laolaltă ceea ce s-a denumit mai târziu de tot Dobrogea de Nord și cea de Sud (de fapt însăși aceste denumiri mărturisesc, involuntar, ideea de unitate spațială a zonei). Vremelnic în evul emdiu spațiul dobrogean s-a aflat și sub autoritatea unor dinastii integrați istoriei românești, precum cei trei frați Petru, Asan și Ioniță din familia Asaneștilor, Dobrotici și urmașii săi, conducători ai unuia vremelnic stat dobrogean, Mircea cel Bătrân și continuatori ai operei sale până la Ștefan cel Mare. Între 1417 (după surse otomane) și 1877 întreaga Dobrogea a fost încorporată în totalitate în sistemul otoman.

De-a lungul veacurilor, în apropierea Mării Negre, s-au petrecut o serie de procese etno-demografice care au creat o fizionomie aparte, destul de pestriță, a tabloului etno-demografic. Peste autohtoni s-au așezat o serie de elemente aparținând unor neamuri din cele mai diverse. În drumul lor spre Balcani, sau după aceea, datorită condițiilor mai bune de existență, au rămas sau s-au stabilit bulgari împrăștiați de la gurile Dunării până la Varna și Silistra. Încă din secolul al XIII-lea în Dobrogea s-au stabilit pentru întâia dată tătari, numărul lor crescând sub dominația sultanilor când li s-au adăugat și turci. Au mai venit acolo, mai devreme sau mai târziu, un număr de ruși "schismatici" (așa numiți lipoveni), greci, armeni, evrei etc. Întotdeauna însă a existat acolo o populație românească a cărei prezență poate fi demonstrată prin numeroase denumiri din izvoare narative și documentare, din datele toponimiei și hidronimiei și nu în cele din urmă din mărturiile arheologice.

De-a lungul veacurilor a existat un flux al populației românești din stânga Dunării, inclusiv a mocanilor (populație pastorală) din Transilvania ce s-au așezat în spațiul dobrogean, creind noi așezări sau amplificându-le pe cele existente. S-a creat astfel un mozaic de populații între care cea românească a încetat să fie majoritară, fiind depășită de cea turco-tătară, dar situându-se întotdeauna numeric înaintea celorlaltor alogeni veniți în vremuri medievale sau moderne să li se alăture. Această realitate a fost de altfel unul din argumentele principale, incontestabile, care a făcut ca în anii 1877-1878 marile puteri ce decideau atunci soarta Europei să fie de acord cu integrarea spațiului dobrogean între hotarele României ce-și dobânda în acei ani independența și recunoașterea internațională. În fapt, atunci a apărut și problema Cadrilaterului sau Dobrogei de Sud.

Conform convenției din 4 aprilie 1876, Rusia, putere învingătoare în războiul de ce avea să înceapă peste puțin timp, garantase României integritatea teritorială, așadar și posesiunea celor trei județe basarabene pe care țarismul fusese obligat a le retroceda Moldovei în 1856. Autoritățile rusești în frunte cu țarul și-au făcut atunci o chestiune de "onoare" din recuperarea sudului Basarabiei exercitând asupra României presiuni de tot felul pentru a obține acordul acesteia, ajungându-se chiar până la oferta de a se extinde hotarele României peste Dunăre până la o linie ce urma să unească Ruse și Varna. Opoziția românească a fost dublă. Pe de o parte autoritățile, opinia publică, precum și o serie de intelectuali au susținut drepturile României peste Prut împotrivindu-se din nou răpirii unei părți a Basarabiei. Pe de altă parte nu a existat sub nici o formă un acord, în fapt pentru un târg imoral, pentru anexarea unor spații sud-dunărene ce aparțineau clar teritoriului etnic bulgar în spațiul nord-estic de existență al acestuia.

În aceste condiții, Rusia, animată nu numai de resentimente și dorința de răzbunare față de România, dar și de grija pentru o apropiere cât mai mare a hotarelor ei de cele ale Bulgariei ce era atunci un fel de protectorat dacă nu semicolonie rusească, a militat având și posibilitățile necesare, pentru ca, Comisia europeană, în care România nu avea practic decât un rol de observator, să fixeze o frontieră între cele două state care începea în aval de Silistra și se întindea până la Marea Neagră la sud de Mangalia (aproximativ actuala frontieră). În felul acesta practic unitatea dobrogeană a fost spartă, 2/3 revenind României și 1/3 revenind Bulgariei.

În decursul celor 35 de ani de stăpânire bulgară în spațiul Dobrogei de Sud, aceasta a fost zona de masivă colonizare cu elemente bulgărești. Semnificativă este chiar statistica cuprinsă în recensământul oficial întocmit de Sofia în 1910 și

publicat abia în 1915. În 1884 populația totală în Cadrilater era de 157.027, iar în 1910 era de 260.274. Populația creștină, conform datelor bulgare care nu precizează etnia, crescuse în acea perioadă de la 59.541 la 138.202 locuitori, în timp ce se diminuase consistent ponderea populației de religie musulmană. Interesant este și faptul că după 1913 în foarte multe așezări rurale din Cadrilater cimitirele erau de dată cu totul recentă, crucile de mormânt consemnând decese numai după 1878, ceea ce pune sub semnul întrebării prezența masivă bulgărească din vechi vremuri invocată la 1940.

În momentul încorporării Cadrilaterului în statul român la 1913 acolo trăiau 136.224 turco-tătari, 121.925 bulgari, 11.000 de țigani dintr-o populație de 282.778. La ultimul recensământ oficial de caracter local, cel din 1938 în Dobrogea elementul musulman scăzuse la 26% (jumătate în comparație cu 1913). Elementul românesc reprezenta cca. 30%, iar elementul bulgăresc era de cca. 40%, la fel ca în urmă cu un deceniu și ceva mai mare decât cel din 1913.

Conferința de pace de la București, prin tratatul semnat la 28 iulie/10 august 1913, atribuia României Cadrilaterul cu o suprafață de 7.726 km.p. și 282.000 locuitori. Acolo s-au înființat ulterior județele Durostor cu reședința la Silistra și Caliacra cu reședința la Balcic. Atât guvernul bulgar, cât și puterile europene ale vremii au fost de acord cu această modificare teritorială solicitată de România din motive istorice, strategice și de siguranță, precum și pentru crearea unor posibilități de colonizare a unora dintre sutele de mii de români balcanici ce urmau atunci a intra în compunerea diferitelor state din dreapta Dunării. După 1878, în cercurile politice bulgare, în cadrul a ceea ce s-a numit "sindromul Bulgariei de la San Stefano" a devenit statornică nu numai revendicarea, ca parte a patrimoniului național bulgar a Macedoniei (în întregime sau în cea mai mare parte), a Traciei, precum și a Dobrogei, fie într-o formă restrânsă, Cadrilaterul, fie în totalitate, până la Tulcea și Sulina.

În cursul primului război mondial, drept preț pentru intrarea sa în război, Bulgaria a solicitat Cadrilaterul ca o cerință minimală și întreaga Dobrogea ca o cerință maximală. Ca urmare a intrării în război alături de Puterile Centrale, prin pacea de la Buftea-București din 7 mai 1918, Bulgaria redobândea Cadrilaterul iar restul Dobrogei devenea un condominiu al Centralilor, deci și cu participarea bulgarilor. În 1918, sfârșitul războiului a dus la anularea Păcii de la Buftea-București, ce a fost un veritabil dictat, deci și la înlăturarea prezenței politice a statului bulgar în zonă, nu înainte ca acesta să organizeze sau să patroneze tot felul de organizații și manifestări ce solicitau ca Dobrogea în totalitate să rămână/între în componența

statului bulgar. Pe aceeași linie, demnă de o cauză mai bună, a acționat și delegația oficială bulgară în cadrul Conferinței de pace de la Paris, unde poziția ei a fost asemănătoare cu cea a delegației ungare în problema Transilvaniei. Un anumit sprijin, modest, au găst bulgarii, datorită în principal pricepului lor propagande, în unele cercuri politice americane și engleze ce au "sugerat" României concesiile în problema Cadrilaterului. Cu ajutorul diplomatic al delegației franceze conduse de Clemanceau, în spiritul dreptului internațional și al dreptății, tratatul de la Neuilly a reconfirmat articolul 1 al tratatului de la București, deci granița stabilită în 1913.

În perioada interbelică, în raport cu România, Bulgaria a fost un stat revizionist. Ea a urmărit statornic modificarea graniței dintre Dunăre și mare și anexarea Cadrilaterului într-o primă fază, căreia trebuia să-i urmeze, conform gândirii cercurilor politice naționaliste sofote, anexarea întregii Dobroge. S-au întâlnit în acest fel cercurile naționaliste cu cele comuniste, dirijate de Comintern. A fost creată în cadrul mișcării comuniste așa-numita "organizație revoluționară dobrogeană" (DRO), care milita, urmând să îmbine mijloacele pașnice cu cele violente, teroriste, pentru ruperea întregii Dobroge din componența statului român și unirea ei cu Bulgaria.

La fel ca și Ungaria, pentru a-și atinge scopurile revizioniste ce-i vizau pe vecini, Bulgaria ce avea dușpă 1923 la conducere regimuri fascizante s-a apropiat de Italia fascistă și, după 1933, de Germania hitleristă, fără a neglija însă și păstrarea unor bune raporturi pe mai multe planuri cu dictatorul de la Kremlin. Statornic în perioada interbelică, cercurile conducătoare ale Bulgariei au respins o ameliorare a relațiilor cu vecinii și o colaborare cu aceștia, fără satisfacerea unor cereri teritoriale între care Cadrilaterul se situa pe un loc fruntaș. Prin aceleași mijloace propagandistice (cercurile politice ale României, atunci ca și mai târziu, s-au aflat mereu într-o situație inferioară, defensivă, mizând mai ales pe argumentele de drept) Bulgaria a reușit să câștige o anumită aderență în unele cercuri occidentale, chiar și în Anglia, formal aliată, sprijinitoare și apoi garantă a hotărârilor României, de unde au fost emise semnale de sprijin față de pretențiile bulgare în ceea ce privește Cadrilaterul. Astfel de "sugestii" au venit în ajunul celui de al doilea război mondial chiar și din partea unor cercuri din Grecia și Iugoslavia, țări vizate și ele de pretențiile bulgare și care ar fi dorit ca România să "plătească" teritorial pentru lărgirea Înțelegerii Balcanice și crearea unei zone de pace și apoi de neutralitate în sud-estul Europei.

Acesta a fost contextul în care în vara anului 1940, la fel ca și Ungaria hortistă, Bulgaria regelui Boris și-a intensificat acțiunea politico-diplomatică revizionistă, mai cu seamă împotriva României ce se găsea tot mai izolată. Au obținut din acest

punct de vedere sprijinul de care aveau nevoie din partea celor care decideau atunci soarta acestei părți a continentului european. Nu exista o mențiune expresă legată de Cadrilater în Pactul Ribbentrop-Molotov însă atât Stalin (prin vocea fidelului său locotenent V. Molotov), cât și Hitler (între altele printr-o scrisoare persoană trimisă regelui Carol II) au făcut presiuni directe asupra României, somând-o în fapt într-o formă ultimativă să cedeze Bulgariei Cadrilaterul în totalitate. Astfel de poziții au fost comunicate în același timp și conducătorilor de la Sofia care în vara anului 1940 de exemplu se bucurau la Berlin de o mult mai mare trecere decât omologii lor de la București. În acest mod s-a ajuns ca în vara anului 1940 România să fie silită să înceapă așa-numitele tratative de la Craiova unde poziția bulgară a fost inflexibilă în ceea ce privește revendicările teritoriale asupra întregii Dobroge și în ceea ce privește cele mai diverse aspecte ce decurgeau din aceasta, între care situația populației românești, a bunurilor acesteia și a modalităților unei evacuări ce devenea obligatorie.

În anul 1913 una din rațiunile încorporării teritoriului sud-dobrogean, puțin populat totuși, fusese aceea de a se crea în țară posibilități de așezare prin colonizare a unui număr cât mai mare de macedoromâni, a căror viață era atunci într-o profundă modificare în coordonatele ei existențiale. În perioada interbelică, cu ajutorul statului sau din proprie inițiativă, în Dobrogea s-au stabilit aproape 10.000 de familii (înregistrate oficial în acte) care au creat așezări prospere sau le-au dezvoltat pe altele și au constituit astfel principalul aport de populație românească. I s-au adăugat alți români, provenind mai cu seamă din Ardeal și Banat. Conform principiului schimbului obligatoriu de populație (aplicat numai în cazul Dobrogei de Sud, nu și al Basarabiei, Bucovinei sau Ardealului de Nord) aceștia trebuiau să plece într-un nou exod. Semnificativă din acest punct de vedere a fost acțiunea macedo-românilor prin societatea lor culturală, la începutul lunii august 1940, când au solicitat guvernanților români, inclusiv regelui Carol II, să nu admită în nici un fel cedarea acelor județe în care plini de speranțe, după grele suferințe, își găsiseră o nouă patrie.

După pierderea Basarabiei și Bucovinei, în noile condiții istorice ale presiunii Axei, dublate și de menținerea amenințării unei invazii dinspre răsărit ce putea avea drept obiectiv nu numai întreaga Moldovă ci și spațiul dobrogean (de altfel după iunie 1940 sovieticii începuseră deja pas cu pas anexarea unor părți din Delta Dunării), guvernanții de la București, inclusiv regele Carol, ultimul responsabil în fond pentru politica și situația țării, au ales o anume soluție politică.

Așa cum sugerează unele documente, inclusiv unele mărturii memorialistice inedite, în vara anului 1940, majoritatea cercurilor politice responsabile au început să considere că în fapt problema Cadrilaterului era rezolvată, neputându-se împiedica pierderea ținuturilor de peste Dunăre. Au fost făcute doar unele eforturi pentru a "salva" anumite porțiuni teritoriale sau chiar anumite bunuri precum castelul regal de la Balcic. De asemenea din rațiuni multiple în acest caz guvernul român au fost de acord, ba chiar au insistat în unele ocazii, în ceea ce privește mutarea de populații în cadrul a ceea ce astăzi se poate numi "purificare etnică", ce a avut în final drept urmare plecarea obligatorie din județele Tulcea și Constanța a cca. 63.000 de bulgari, în schimbul a cca. 140.000 de români ce trăiseră până atunci în județele Caliacra și Durostor. Este de menționat faptul că exact în aceeași perioadă, de-a lungul Dunării și mai cu seamă în zona Vidin-Timoc, trăiau încă cca. 100.000 de români supuși în continuare autorităților bulgare, fără nici un fel de drepturi și obiect al unui intens proces de presiune și desnaționalizare.

Pare că în gândirea politicianilor români de atunci și a diplomaților însărcinați să materializeze ideile primilor, a existat ideea, greșită în opinia noastră prin unilateralitatea ei, că întregul efort diplomatic, în toate formele posibile atunci, să fie concentrat pentru apărarea drepturilor românești în Ardeal și pentru salvarea a cât mai mult din teritoriul acestuia în favoarea României. Cu alte cuvinte, Cadrilaterul a fost sacrificat pentru Ardeal în condiții în care posibilitățile de acțiune ale României erau extrem de reduse, iar șansele de succes lipseau aproape cu desăvârșire. O astfel de atitudine și concepție nu era de fapt nouă, căci în întreaga perioadă interbelică existase, un anume dezinteres al autorităților române atât pentru soarta elementului românesc din Dobrogea de Sud, cât și pentru prezentarea în străinătate prin mijloacele propagandistice și științifice din cele mai diverse, a adevăratei realități precum și a mizei dobrogene. În acest fel deci spre sfârșitul lunii august se încheiau practic convorbirile de la Craiova, finalizate într-un tratat și 7 anexe ce urmau a fi ulterior parafate și semnate (la 7 septembrie 1940). Era aceasta condiția pusă de Axă pentru a trece la arbitrajul în problema Ardealului, arbitraj care în fapt nici nu a existat, fiind înlocuit printr-o sentință decisă cu câteva zile mai înainte de către A. Hitler. Speranțele salvării Ardealului și pomenita condiție au făcut ca Manoilescu să înainteze atunci omologilor săi german și italian următoarea scrisoare: "Excelență, cu ocaziunea deciziei arbitrar ungare-române am onoarea a comunica excelenței voastre că guvernul meu și guvernul regal bulgar s-au înțeles deja în principial asupra chestiunii cedării Dobrogei de Sud, în spiritul recomandărilor Führerului și Ducelui și că guvernul regal român va face totul ca să se ajungă cât mai repede posibil și formal la încheierea acestui acord".

Așadar, pierderea Cadrilaterului în condițiile de atunci poate fi explicată prin prezența mai multor factori, fiecare cu ponderea și eventual responsabilitatea sa. În cazul Cadrilaterului argumentul etnic atunci era discutabil. În raport cu bulgarii, românii erau minoritari (mai puțini cu cca. un sfert) însă nici unii nici alții nu reprezentau în cele două județe majoritatea locuitorilor, iar pe ansamblul celor 4 județe dobrogene românii erau majoritari. Deci argumentul etnic putea fi invocat la fel, iar Stalin și puterile Axei au sprijinit teza bulgară. Posesiunea românească în Cadrilater putea constitui un titlu care nu a fost nici suficient pledat de partea română, nici luat în considerație de cei ce decideau și care erau hotărâți să ciuntească România Mare la toate hotarele ei, ceea ce au și făcut. Nu poate fi ignorată nici responsabilitatea conducătorilor de atunci în sensul invocat mai sus al alegerii "bătăliei pentru Ardeal". Oricum, tot ceea ce a fost evocat mai sus este de domeniul istoriei ce trebuie cunoscută și judecată pe cât se poate mai obiectiv așa cum a fost și nu cum am fi dorit noi. Azi, amintirea zecilor și zecilor de mii de români trăitori acolo ne reprezintă în condițiile unei alte realități: societatea bulgară care de aproape 60 de ani își desfășoară întreaga-i existență într-un spațiu omogen etnic, acum al lor, nejustificând în nici un fel, acum, pretenții teritoriale pe care nu le gândim și nu le dorim.

Trecutul cu părțile lui luminoase, ca și cu cele umbrite, trebuie cunoscut, fără însă a fi manipulat pentru a împiedica o apropiere și necesară și de lungă tradiție între cele două popoare care au fost hărăzite de istorie să se învecineze de o parte și de alta a Dunării.

NOTE

1. Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 8/13.01.1998, "Lege privind acordarea de compensații cetățenilor români pentru bunurile trecute în proprietatea statului bulgar în urma aplicării Tratatului dintre România și Bulgaria, semnat la Craiova la 7 septembrie 1940", p. 7-8, articolul 8 al legii prevede "compensațiile acordate cetățenilor români îndreptății se suportă din bugetul de stat, în limita sumelor aprobate anual în această destinație"; aceasta de fapt corespunde art. 5 al Tratatului de la Craiova din 1940 care prevedea că statul român urma să primească, în 2 rate anuale suma globală de 1 miliard lei, urmând ca din această sumă autoritățile române să rezolve toate eventualele solicitări ale refugiaților, atât în ceea ce privește terenuri agricole, cât și recolte neculesse sau construcții.

2. "The Association of Evacuaces of South Dobrodgea appeal to Your Excellency and beg you to decide on the remaking of South Dobrodgea in its old boundaries as awarded by the Peace Treaty of Bucharest and Neilly, cancelling thereby of the Treaty of Craiova — an issue of the Vienna "Diktat". As the provisions of the Treaty of Craiova were imposed on Rumania by Hitler and Mussolini they can not as such remain valid and be acknowledges by the Great Powers, who, in 1918, rightly defined the boundaries of Great Romanii" în Arhiva M.A.E., fond Conferința de Pace, vol. 120, f. 166.

În același sens Asociația a trimis o serie de memorii și guvernului României, precum cel din 9 august 1945 sau cel din septembrie 1944 — idem, f. 65.66, 71/79. Într-unul din ele se arată: "Față de cele expuse mai sus, care își au temeiul în documente de stat și administrative, se impune denunțarea tratatului de la Craiova și declararea lui de nul și inexistent, restabilindu-se astfel situația de fapt și de drept anterioară lui 7 septembrie 1940, aceasta întrucât atât dictatul de la Viena, cât și dictatul de la Craiova sunt un tot indivizibil, opera lui Ribbentrop și Ciano" — idem, f. 166.

3. "Memoire sur la Dobroegia du Sud (Quadrilatere) presente a la Conference de la Paris", București, 1946. Arhiva MA.E., idem f. 288-335. Dăm în continuare câteva fragmente semnificative din acest document care, credem noi, nu au nevoie neapărat și de comentarii suplimentare: "Istoria diplomatică a înregistrat Arbitrajul de la Viena și opinia politică internațională l-a identificat cu împărțirea violentă și abuzivă a Transilvaniei. Este însă și un alt aspect al acestui arbitraj care scapă atenției generale, dar care pentru România se constituie într-un episod aproape tot așa de dureros ca și răpirea Transilvaniei de Nord. Este vorba de Dobrogea de Sud sau Cadrilater. Corespondența schimbată în acea perioadă între Germania și România dezvăluie intențiile ascunse ale Reichului, ca și metodele la care acesta a recurs pentru a zdrobi rezistența românească... Hitler i-a cerut regelui Carol II "o soluție definitivă" a problemei revendicărilor teritoriale maghiare și bulgare. Amenințările erau clare... La 31 iulie 1940, după ce a primit la Berchtesgaden o delegație bulgară, Hitler informa guvernul român că "Dobrogea de Sud trebuie să fie cedată Bulgariei în frontierele ei de dinainte de anul 1913"... Presiunile diplomatice erau sprijinite de masive concentrări de trupe germane și maghiare în vest și bulgare în sud (f. 293-294). Evocându-se împrejurările celui de al doilea război balcanic, respectiv a campaniei românești din 1913, se arată "agresiunea nejustificată a Bulgariei amenință să reaprindă un incendiu abia stins. România a făcut să treacă armatele sale peste Dunăre pentru a se ajunge prin această intervenție la oprirea unei lupte fratricide. Această acțiune militară nu avea drept scop să răpească adversarului învins o parte a teritoriului său... În teritoriile europene ale Imperiului otoman, printre bulgari, greci și sârbi, trăia o importantă populație vlahă... România avea dreptul să ceară o reglementare teritorială pentru conaționalii ei. Cum România era separată prin sute de kilometri de regiunile locuite de vlahi, ea a cerut în compensație un teritoriu în care ea putea să dea azil vlahilor... Bulgaria era atunci singurul stat balcanic care anexase teritorii otomane locuite de vlahi și care, pe de altă parte, avea o frontieră terestră cu România. Era natural deci ca ea să ofere această compensație. România era cu atât mai justificată în a cere o parte a Cadrilaterului, cu cât în acest teritoriu, într-o masă compusă din turci, tătari, români și alte naționalități, bulgarii nu formau o majoritate absolută. Este demn de amintit faptul că România nu a cerut Bulgariei cedarea regiunii Timoc-Vidin, situată dincolo de Dunăre, locuită în masă compactă de români ce constituiau o mare majoritate a populației..."

Din punct de vedere economic, Cadrilaterul, după aceea, a înregistrat un avânt.... În 27 de ani de regim românesc, provincia a devenit înfloritoare iar prosperitatea ei era probată și prin creșterea populației... Beneficiile acestui regim nu au fost rezervate numai românilor, bulgarii și turcii au profitat în egală măsură... Din punct de vedere economic, Cadrilaterul formează o unitate cu Dobrogea românească și prosperitatea lui este indisolubil legată de țara românească..." (f. 306-307).

Am arătat mai sus rațiunile care au determinat România să revindică în 1913 o parte a Cadrilaterului. Revenim acum asupra aspectului etnografic. Există în Bulgaria o importantă comunitate românească ce poate fi împărțită în 3 grupe principale: a) românii situați între Timoc (frontiera iugoslavă); b) românii stabiliți de-a lungul Dunării, de la Vidin până la Russe; c) românii și macedo-românii împrăștiați în restul țării. Statisticile bulgare arată pentru elementul românesc o diminuare constantă și progresivă: 1910 - 96.502; 1926 - 83.746; 1934 - 16.405. În realitate românii Bulgariei sunt mult mai numeroși și e probabil că ei ating cifra de 150.000 suflete.

Proclamând principiul că este necesar pentru pacea europeană ca România să trăiască în termeni de bună vecinătate și de colaborare loială și că este de asemenea necesar ca punctele de fricțiune să fie îndepărtate. Asociația evacuaților din Dobrogea de Sud, neîncrezătoare în spiritul de dreptate ce anima Puterile reunite la Paris are onoarea să roage Conferința de pace să binevoiască să ia în considerare: 1) anularea Tratatului de la Craiova negociat și încheiat sub presiunea militară și politică a Axei..." (f. 321).

4. Era dat textul lui Hitler din 15 iulie 1940 ce soma România sub amenințarea dispariției, să cedeze pretențiilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei. În românește textul a fost publicat de mai multe ori. Vezi mai recent în M. Manoiilescu, "Dictatul de la Viena. memorii, Iulie-august 1940", București, 1991, p. 70-72, text românesc; 306-308, text german. Tot acolo era dat de asemenea și schimbul de scrisori dintre ministrul român de externe, Mihail Manoilescu pe de o parte și Ribbentrop și Ciano, ministrii de externe ai Germaniei și Italiei, pe de altă parte, schimb de a precedat și a condiționat însăși abordarea problemei Transilvaniei, reprezentanții Reichului condiționând trecerea la problema româno-maghiară de angajamentul românesc privind renunțarea la Cadrilater amintită de altfel încă pe 19 august la începerea forțată a tratativelor de la Craiova. Dăm aici textul nepus în circulație până acum două dintre scrisori, celelalte având de fapt un conținut identic: "Excelență, cu ocazia deciziei arbitrale ungaro-române, am onoarea a comunica Excelenței Voastre, că guvernul meu și guvernul regal bulgar s-au înțeles deja principial asupra chestiunii cedării Dobrogei de Sud în spiritul recomandărilor Führerului și a Ducelui și că guvernul regal român va face totul ca să se ajungă la încheierea acestui acord. Primiți Vă rog, Excelență, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni, Manoilescu". "Excelență, Am onoarea a confirma primirea scrisorii Dumneavoastră cu data de astăzi, prin care îmi comunicați că guvernul dumneavoastră, precum și guvernul regal al Bulgariei au și căzut de acord în principiu asupra chestiunilor relative la cedarea Dobrogei de Sud. În spiritul recomandării Ducelui și a Führerului și că guvernul regal va face totul spre a duce la îndeplinire și în mod formal acest acord, în cel mai scurt timp posibil. Am luat cunoștință cu satisfacție de această comunicare... Joachim von Ribbentrop" Arhiva M.A.E. fond Conferința Păcii Paris 1946, vol. 119, f. 36-37. De fapt aceași idee a cedării, adoptată în principiu în mod mai mult sau mai puțin tacit în Consiliul de Coroană de la București, din 23 august 1940. era cuprinsă și în scrisoarea personală pe care i-a trimis-o la 29 august premierului român I. Gîruruț aceluiași Ribbentrop pentru a ajunge la cancelarul Hitler. Mai era adăugată o declarație a guvernului democrat italian la sfârșitul anului 1943: "Consideră nul și fără efect Arbitrajul de la Viena și orice angajament sau act ce decurge din acesta".

5. Idem, vol. 120, f. 265-269. la 20 iulie 1946 V. Zaborovski întocmea un nou referat: "Chestiunea româno-bulgară" (idem, f. 257-263) din care cităm: "Cum războiul aliaților contra Germaniei a fost dus până la capăt fără crutare, anume pentru nimicirea național-socialismului și operei lui, este clar că unul din actele cele mai tipice ale acestei opere trebuie anulat sau revizuit... Prezentând, prin urmare, chestiunea tratatului de la Craiova, vom pune punctul de greutate nu pe smulgerea Dobrogei de Sud și deci pe retrocedarea ei automată către noi ci pe necesitatea de a se repudia, anula sau revizui un act caracteristic al politicii agresive național-socialiste ca atare... Tratatul de la Craiova a fost, pe de o parte, un act de revanșă revizionistă impus României, pe de altă parte a fost mai ales unul din punctele principale, împreună cu sentința de la Viena planului de acțiune în vederea stabilirii hegemoniei germane... Insatisfacțiunea cât mai mare a României trebuia să o forțeze a se compensa în lumea rusă unde urma să se realizeze o altă "Românie Mare"... Anexarea Dobrogei de Sud în 1913 nu a fost o simplă sporire de teritoriu pe seama unui stat la pământ, ci a avut și are și acum o motivare adâncă, soluționând pe deplin toate problemele României maritime de atunci, de acum și de totdeauna... precum și un loc rezervat pentru colectarea românilor din Balcani... Nu trebuie să uităm a face un

"distinguo" important si anume: acest tratat este format de fapt din 2 părți: 1) o parte impusă în prealabil prin amenințări externe, actul propriu-zis: ordinul de retrocedare al Dobrogei de Sud fără nici o discuție sau rezervă; 2) o parte negociată în condițiuni de inegalitate patentă, dar având ca rezultat două stipulațiuni de valoare permanentă în sine si absolut indispensabile pentru lichidarea trecutului, restabilirea amicitiei în prezent și realizarea cooperării constructive în viitor, anume: recunoasterea frontierei din 1878 ca definitivă și perpetuă, deci renunțarea la ireidenta Bulgariei în Dobrogea noastră (art. II) și schimbul obligator de populațiune (art. III)" — idem, f. 261-263.

6. Idem, f. 246-256, 258. Valabilitatea tratatului era judecată în raport cu actul de ratificare, considerat ca inexistent, în raport cu libertatea consimțământului ce se considera a fi fost viciată.

7. Idem, f. 118. H. Grigorescu menționa cu această ocazie o declarație făcută de ministrul de externe bulgar la 16 decembrie 1844 "Chestiunea nerecunoașterii Arbitrajului de la Viena, implicit a Tratatului de la Craiova, este un drept al României și dacă ea o va ridica, această chestiune o vom discuta și aranja direct cu România. Relațiile dintre cele două state sunt atât de bune și atât de fericite încât este sigur că această chestiune, dacă ea va fi ridicată, se va aranja între noi, adică între România și Bulgaria" (și în continuare H. Grigorescu concluziona: "Dacă națiunile Unite, prin repetatele lor declarațiuni, au afirmat că nu vor recunoaște nici un fel de cesiune sau modificare teritorială intervenită în Europa de la 1938 încoace, dacă este cert că Tratatul de la Craiova nu constituie o convenție internațională liber consimțită ci este o consecință directă a exigentelor și amenințărilor italo-germane, dacă este invederat că principiul schimbului de populațiuni este adoptat de Marile Puteri învingătoare pentru a da posibilitatea unei liniștite conviețuiri a diferite state române, dacă este verificat că pe teritoriul bulgar trăiesc 200.000 de români transferabili cărora, dacă lasă pământ le trebuie pământ de așezare, dacă serviciile României la și după 23 august 1944 sunt recunoscute ca valoroase și valabile în sprijinul dreptelor ei revendicări — socotesc că înainte de începerea tratatelor de pace generală care se apropie cu pași repezi, este poate necesar ca punctul de vedere politic al României față de Bulgaria să fie cunoscut și de cei ce vor avea de luat o decizie și de cei cu care voim să trăim în viitor ca pașnici vecini."

8. Idem, f. 87-89.

9. Arhiva M.A.E., fond Tratatul de la Craiova, vol. I, f. 215-233.

10. Există o bibliografie bogată despre istoria Dobrogei în general. Vezi recent A. Rădulescu, I. Bitoleanu, "Istoria Dobrogei", Constanța, 1998; vezi și O. Cristea, "Bibliografia istorică românească a Mării negre (Bibliografie selectivă)", București, 1996. Nu există însă lucrări mai ample cu caracter general despre problema Cadrilaterului. În 1938 a fost editată o culegere de studii în 3 volume: "Cadrilaterul. Publicație festivă. După un pătrar de secol: 1913-1938 de stăpânire civilizatoare românească", Cernăuți (de fapt era citirea fasciculelor ale volumul XIX din "Analele Dobrogei"). Pentru problema integrării ținuturilor sud-dobrogeene în regatul României în 1913, vezi lucrarea noastră "România și războaiele balcanice, 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană", București, 1999, p. 146-180; 246-251, subcapitolul "Problema Cadrilaterului" cu bibliografia adiacentă. Pentru evenimentele anului 1940, vezi M. Manolescu "Dictatul de la Viena" citată mai sus; unde sunt date parțial și documentele din arhivă pe care ne propunem să le completăm într-un studiu viitor. Problemele anului 1940 în Dobrogea au fost abordate și într-o lucrare specială, alcătuită sub coordonarea lui Stoica Lascu, "Dobrogea de Sud în contextul istoriei românești" alcătuită nr. 3-4/1994 al revistei "România de la Mare" ce apărea la Constanța. Textul Tratatului de la Craiova, fără anexe, a fost publicat în M. Musat, I. Ardeleanu, "România după Marea Unire", vol. II, p. 2. București, 1988, p. 1289-1290, precum și într-o broșură specială a Monitorului Oficial la București nr. 10/10.